

Primož Vresnik

OTROŠKA IN MLADOSTNA LETA DR. ZLATE VOKAČ V PUŠČAVI I

Kopno je zavest, voda je nezavedno - več je vode kot kopnega, torej več je nezavednega, kakor zavednega.

modrost Hiperborejcev

Literarne lokacije pisateljice in univerzitetne profesorice ruščine Zlate Vokač - Medic (1926 - 1995) so v marsičem lokacije njenega življenja: lokacije v strogem geografskem in zgodovinskem pomenu besede, saj je njena slovstvena kondicija nenehno zaznamovana z nekim fizičnim prostorom ali geografskim okoljem, tega s pomočjo svoje imaginacije spreminja oziroma prepesnjuje v svet, ki ga sicer ni, pa bi moral biti.

Besedilo se uvaja s stavkom: Vse se je pričelo v Puščavi.

Medici so se kot dolenjska narodnozavedna učiteljska družina 1929.

leta preselili v Puščavo - mističen pohorski kraj, znan po prikazovanjih device Marije. Puščava je veljala za najbolj znano srednjeveško romarsko središče na Štajerskem oziroma kakor so tedaj kronisti zapisovali: v Spodnjih nemških deželah.

Severnopohorski zaselek Puščava je prežet z zdravilnimi energijami, ki se skrivajo in pretakajo v tamkajšnjih zemeljskih meredianih.

In prav prostemu očesu nevidni merediani in paralelni svetovi povezujejo Puščavo, Činžat, Falo ter večji del ruškega Pohorja v enoten duhovnogeografski prostor.

Ta del pohorskega sveta je zaznamovan z reko Dravo, zaradi katere se je sploh odvijala zgodovina štajerskih mest. Torej ne samo Puščava, ampak tudi skrivnostni zaselek Činžat in Falski grad sta, če pritegnem v besedilo pisateljičine besede, duhovinska kraja.

Zlata je vse življenje zagovarjala idejo o paralelnih svetovih, v katerih prebivajo elementali (imenovala jih je duhovine), demoni, vešče, žalik žene ter bitja, ki jim sodobni človek odreja mesto le pravljičah in mitih. Indoevropjec je namreč spoznavno dokaj otopel, svoje zaznave in izkušnje s svetom je predelal v šablone - ustaljene pojmovne zemljevide, katerim se resnica izmika, zlasti če je onkrajnovne narave. Edino otroci so še dovzetni za fantastične razsežnosti stvarstva, za nepotvorjeno sprejemanje in doživljanje nevidnih svetov in tako je triletna Zlatka Medic doživljala tisto, kar odrasli niso bili več sposobni zaznati. Zaznati tisti skriti del Puščave, ki je njen bistven del. Zdaj pa najpoprej beseda o vidnem delu Puščave. Odsihdob je modrece in preroke vodila usoda v puščavo, med peščene nasipe in jim pripravila srečanje z angelskim zborom ali Najvišjim. Puščava, o kateri teče v tem besedilu beseda, seveda ni izraelska ali egiptovska puščava, ampak pohorski kraj s košatimi smrekami in tisami, a vendar prostor, ki je precej na samem in ugoden za razvoj notranjega duševnega življenja.

Zanimivo je, da se drevored tis ob Dravi nekako vleče vse do Maribora, razen seveda tam, kjer je posegel in posega človek - nekoč s sekiro in gozdarsko žago, danes izključno z motorno žago.

Puščava je v svojem duhovnem aspektu prostor pisateljev, teologov, slikarjev ter predvsem zdravja in notranjega miru željnih ljudi - kontemplacija in mir sta ključni besedi zanjo. Takšno podobo kaže le ob jasnem, vedrem vremenu, toda v času nevihte in neurja pokaže tudi demonične lastnosti, poteze Trizoba, povodnega moža s tolmana pri Vratih, kakor bi dejala Vokačeva. Toda narava je vedno enotnost različnega in tako je tudi v Puščavi, v kateri že stoletja sodelujeta Savta, huda čarovnica in Copa, dobra čarovnica, če si spet sposodim literarna lika iz pravljice Vesele zgodbe o vampirjih.

Pisateljica v omenjeni knjigi takole izrazi svoje občudovanje do nje:

" Puščava je čudež, ujet v tesno kotlino. Da je tako, spozna vsakdo, ki jo zagleda. Tam sta samo dve hiši, ogromna stara cerkev in na hribu kapelica svete Ane. Ena od hiš je stara šola z župniščem, druga pa gostilna, ki se ponaša kar s tremi poslopji."

V tem odlomku sta združena verodostojen opis, kakor pristno navdušenje.

Besednica v Veselih zgodbah o vampirjih opisuje Puščavo kot romarsko središče v času njenega otroštva, bolje rečeno: opisuje jo kot izvenzgodovinsko, pravljlično lokacijo, ki pa vsebuje elemente realnega sveta. Romarsko središče ni prvič " poziralo " literarnemu peresu, ni se Vokačeva edina razpisala o tem čudežu, še nekoga je Puščava s svojimi nerazpoložljivimi čari in zamolklimi gozdnimi odtenki zapeljala, uročila in sicer slovenskega dramatika in pisatelja Jožeta Kranjca.

Takole pričinja svojo povest Pot ob prepadu: " Pri Devici Mariji v Puščavi stoji le nekaj hiš, vmes sta gostilna in kapelica, vendar pa je cerkev središče. Devica Marija v Puščavi je namreč božja pot. Potok Radoljna si dela strugo med skalovjem in šumi ob ozki cesti, po kateri prideš na postajo. Od Činžata, ki leži v drugo stran med samimi smrekovimi gozdovi, ni več kakor pol ure hoda. "

Vokačevo sem na začetku najinega prijateljevanja opozoril na to prezrto in pozabljeno literarno delo in s pozornostjo je prebrala knjižno poročilo Mirka Roša o Kranjčevi povesti Pot ob prepadu. Recenzija je bila objavljena v slovstveni reviji Modra ptica, ki je izhajala pred drugo svetovno vojno.

Kranjčevo povest je založila Tiskovna zadruga, izšla pa je v zbirki Slovenske poti, zbirko je urejal še danes ne dovolj priznani in ovrednoteni Juš Kozak. Pot ob prepadu je izšla 1932. leta, Vesele zgodbe o vampirjih pa 1994 pri založbi Aristej. Danes ima recenzija Mirka Roša bolj " antikvariatno," kakor literarnokritično vrednost. Ker je slovstveno delo Jožeta Kranjca pozabljeno, je na tem mestu ustrezen trenutek, da odprašim njegovo prozno delo in v grobih miselnih skicah prikažem glavnino Poti ob prepadu. Zgodba pripoveduje o pobeglem zaporniku Francetu, drugače gozdnem delavcu, ki svojo neodgovornost opravičuje s filozofijo popolne svobode, z zanikanjem sleherne človeške postave, ideja o svobodi se zalomi, ko njegova izvoljenka Rezika zanosi. France noče priznati očetovstva in s tem prevzeti nase del odgovornosti.

V Rošovem knjižnem poročilu lahko preberemo tudi naslednje:

" Pozorišče povesti je Pohorje in sicer predvsem Činžat in Devica Marija v Puščavi, kjer se odigrajo za potek povesti najvažnejša poglavja. Dasi skuša pisatelj pokrajino prikazovati dokaj verno in nje opise šestokrat z velikim poudarkom vpleta v povest, se mi vendar zdi, da mu kraj dejanj ni predmet velikega zanimanja. "

Recenzenta, ki je po vsej verjetnosti bil v Puščavi kot nedeljski obiskovalec, čari Puščave niso toliko prevzeli, kakor Zlato, ki je v njej preživela usodnih enajst let življenja. Razumljivo, pa vendar...

Pa vendar ni literata, ki bi svojo zgodbo lociral v nek poljuben geografski prostor in to kar tako - brez osebnega motiva, intimne naveze ali strasti. Nekako velja nepisano pravilo: kraj dejanj določenega dela je po navadi intimna književnikova odločitev, to nepisano pravilo pa velja tudi za umetnika Jožeta Kranjca.

Delo Jožeta Kranjca je iz strogega literarnega zornega kota vzeto povprečno branje, ki pa ni brez mističnih in magičnih učinkov .

Učinkov severnopohorske narave. Pravljici Zlate Vokač - Vesele zgodbe o vampirjih in Prvo potovanje mačka Čunje sta tudi čarobni deli.

Vsem trem stvaritvam se pozna kaj jih je navdihovalo.

Kaj ti trije geografski prostori: Puščava, Činžat ter Fala budijo v ljudeh, zlasti v pisateljih, teologih, slikarjih ter miru željnih ljudi, ostaja skrivnost, verjetno napisana v pisavi, sorodni egipčanskim hieroglifom ali starogermanskim runam.

Kaj je ta predel budil v srednjeveških romarjih, ostaja skrivnost, kakor kaj je prignalo pisatelja Kranjca do tega, da je napisal to literarno delo in navsezadnje: mar ni Puščava rojstni kraj pisateljičine ustvarjalnosti, geografska lokacija, v kateri se je njena ustvarjalna občutljivost izostrila do skrajnih meja in domišljija razvnela. Mar nista bila Zlata in Puščava vselej eno ? Moč telesa je namreč tudi moč zemlje. Sibirski šamani - Evenki na primer verjamejo, da duševnost prebiva tudi v skalah, drevesih, zemlji, ne samo znotraj človeka in da telo domači kraj krepi s tisto mero energije, katera je potrebna za človekov obstoj, dejavnost ter ustvarjalnost. In energijo domačega kraja človek ponese v svet. Če desetletja ne živi več v domačem kraju, je še zmeraj od njega zaznamovan. Vsak normalen človek nosi v sebi okolje, v katerem je odraščal, to zvezo imenujem za demografski magični pakt. Slovstvo Zlate Vokač je ravno to - demografski magični pakt, bolj senzibilen in omikan bralec, vzgojen in izšolan v duhu klasičnega evropskega humanizma, se bo povprašal: mar ni ruski menjševik, filozof Plehanov trdil nekaj sorodnega ? Filozof je postavil trden enačaj med okoljem in človekom in to do tiste mere, da lahko imenujemo to zvezo za deterministično. Do neke mere res gre tudi v moji teoriji za geografski determinizem, čeprav globus psihe venomer presega globus zemlje, saj je domovina duši, kar je vedel že Demokrit, vendarle vesolje.

Da vendarle ne gre za strogi geografski determinizem dokazuje pisateljičino impresionistično doživljanje pohorskega okolja, kar je pravzaprav nenavadno zanj, saj je severno Pohorje področje, ki je v svojem bistvu dokaj nesentimentalno in neizprosno, čeprav so Pohorci grobi in hkrati sentimentalni ljudje. Pohorje kot tako ne napeljuje ravno k impresionističnemu doživljanju, prej k domačijski romantiki. Pohorje se pravzaprav uteleša v dveh kamninah - v tonalitu in granitu, kar nam prinese naslednje fenomene: zamolklost, čvrstost, robotost, trdoživost ter vlažnost. Vlažnost - večina pohorskega sveta je bilo nekdam pod vodo, pred tisočletji je bil to svet ogromnih ledeniških jezer in Puščava pomeni tisto mesto, kjer se je ogromno lovrenško ledeniško jezero sprostito in se izlilo po dravski dolini. In tudi Zlatina gostobesednost ni ravno pohorska lastnost. Pohorje je mrko in redkobesedno, vsaj severno, južno je seveda drugačno - z več sonca in listnatega gozda. A to je le ena stran Pohorja...

Triletna Zlatka Medic je doživljala svet okoli sebe skozi različna videnja, tako je Puščavo doživljala kot fantastičen posvečen kraj, v katerem domujejo angeli in elementarna bitja.

Vse to pa seveda presega podobo odraslega sveta - podobo dogovorjenega sveta. Ko je doživela videnje bele žene z milim obrazom, je to v svoji preprosti otroški logiki povezala, kakor bi povezal marsikateri odrasli človek, z osebo Device Marije.

Pred smrtjo je svoja otroška videnja pospremila z naslednjimi besedami:
" Ženo z milim obrazom, ki se od časa do časa prikaže navadnemu zemljanu in se predstavlja za Devico Marijo danes razumem na več načinov: človeku se bitja iz sicer nevidnega sveta kažejo in prikažejo v njemu sprejemljivi in prepoznavni podobi."

Ko je puščavskemu duhovniku Nadrahu zaupala srečanje z Marijo, takoj po videnju, je ta zamahnil z roko, češ da gre za otroške prikazni, ki jih ni potrebno jemati resno. Še danes velja: kar presega podobe dogovorjenega sveta, je izmišljotina, drugače misleči in živeči ljudje pa so čudaki. Toda življenje je presenečenje, če ga iztrgaš ozkim racionalističnim modusom, potem ga pričinjaš doživljati, kot nerazpoložljivo celoto, kot nekaj, kar bo presenečalo.

Kljub pravljicnemu puščavskemu vzdušju, pa Zlatke starši niso prepuščali samo cesti, gozdnim stezam in travnikom, podeželskemu brezčasju in lagodju, ampak so jo vzgajali v meščanskem duhu, kar je pomenilo navajanje otroka na bonton, spoštovanje odraslih... Meščansko vzgojo so pri nas po drugi svetovni vojni etiketirali za filistrski bonton, za malomeščansko spakovanje in ponujali model permisivne vzgoje, kar je vulgarno rečeno v zadnji instanci pomenilo, da otroka starši zaposlijo s kupom igrač, da lahko popoldne po službi v miru preberejo časopis in popijejo kavo. Kako bogato družinsko življenje ! V Veselih zgodbah o vampirjih je vnesla v pravljico spomin na nekdanjo meščansko vzgojo in sicer na posreden šaljiv način, s tem se je izognila moraliziranju.

Takole piše: " Po vseh teh nazornih opisih dogajanj je mama sklenila svoje misli kar takole: " Ti si kriva, Pika. Morala bi ga vzgajati, pa se ponavadi spopadata za vsak priboljšek: in zgodi se, da zmaga tisti, ki je pač hitrejši. Če bi bila danes opazila Mikijevo (pes op. avt.) nakano, bi stlačila celo jajce v usta in ga pogoltnila. Poznam te, Pika." Piki se je zdelo, da je šla nevihta mimo, zato se je začela dobrikati mami. Začela je govoriti počasi in preudarno, kar je bilo mami zmeraj všeč. Rekla je: " To se pravi, da se moramo pri nas kar vsi trije ukvarjati z vzgojo," in hitro popravila šepasto besedo v vzgojo. " Obljubim, da bom o tem razmišljala." Nato je deklica vprašala: " No, pa saj me imaš vsaj malo rada, ali ne ? Požrešna Pika je boljša, kot nobena Pika," je modrovala. Mama se je prisrčno nasmejala in ji mimogrede brez pripomb dovolila, da postrga lonce. Tako je Pika pojedla še dodatno porcijo špinače in krompirja in zmazala vse ocvirke iz kozičke. "

Iz tega odlomka je razvidno, da je meščanska vzgoja težila k omikanosti, zmernosti ter k taktnosti - vsemu tistemu, kar danes pogrešamo in čemur pravimo srčna kultura. Ker se je rodila učiteljskemu paru, je bila skrb zanjo toliko večja. Toda močnejša od vzgoje je bila njena vedoželjnost, ki sta jo vselej podpirali njena bujna domišljija - čut za fantastično in izredna volja. Kot otrok je živela v svojem svetu - vse življenje je imela izrazito bogato notranje življenje in njeno otroštvo v Puščavi je pomenilo ezoteričen krst.

Zlata Vokač ni bila samo univerzitetna profesorica in pisateljica,

ampak tudi okultistka, ki je znala izdelovati prijazne in ljubke čarovnice, za dobre coprnice je potrebovala blago, slamo ter žico. Znala je odpirati različne vrste tarot kart in s svojo intuicijo napovedati dogodke v bližnji prihodnosti, temeljito je študirala rusko prostožidarsko literaturo in dela, ki so izšla v času vladavine Petra Velikega.

S svetom onkraj našega fizičnega sveta pa se je vendar najpoprej srečala in ga doživela v Puščavi, kar je bilo delo skrivnostne in nerazpoložljive Usode in čeprav je svetovljanka po naravi prepotovala kar nekaj sveta - živela v Rusiji, Srbiji, službovala na Madžarskem, da vseh krajših in daljših izletov po Evropi niti ne omenjam, se je v svojem zadnjem življenjskem obdobju vračala tja, kjer se je pravzaprav vse začelo - v Puščavi.

Če je človek zvezda in če je slehernemu smrtniku nekako vnaprej določena elipsa, po kateri bo teklo njegovo življenje, potem lahko za Zlatino elipso rečem, da je imela središče, ubod v Puščavi, pa čeprav se je rodila v Murski Soboti. In čeprav se je poslovila od tega planeta v Mariboru in je pokopana na pobreškem pokopališču, se je njena tosvetna zvezda utrnila na nebu nad Puščavo in pustila dolgo in lepo literarno progo za seboj. Pričujoče besedilo je govorilo o razmerju Zlate Vokač do Puščave, zato ga bom sklenil s stavkom iz njene pravljice Prvo potovanje mačka Čunje: " V puščavski kotlini se je jasnilo. " Vsebinsko preprosta enostavčna poved, ki jo je pa še lepše doživeti.